

Oikeustaistelua Viipurin läänissä 1700-luvulla

Kirjoittanut

R. ROSÉN.

Ylimuistoisista ajoista asti kohtalo on määrännyt Kaakkois-Suomen olemaan uloimpana lohkona sillä rintamalla, jolla suuret maailmanhistorialliset aatevirtaukset ovat mitelleet voimiaan. Ulko-naisesti kaikilta kohdiltaan kiinteä, kerta kaikkiaan määräytynyt, laadultaan samanlainen tämä rintama ei suinkaan ole ollut. On ollut kausia, jolloin on siirrytty eteenpäin ja saavutettuja asemia on vahvistettu; sellaisena ajankohtana — vain muutamia esimerkkejä mainitakseni — uhmaa uhkuva linna kohosi idän äärille, sellaisena Karjala, tuhoisan uuvutussodan vielä ollessa kesken, seitsemättä-sataa vuotta sitten liitettiin pohjoismaisten rauhanlakien valtapiiriin, sellaisena myös oma piispanistuin perustettiin Viipuriin huolehtimaan Itä-Suomen uskonnollisesta ja sivistyksellisestä kehityksestä. Mutta monesti myös on ollut huolten ja ahdistavan tuskan päiviä, jolloin kamppailu näennäisesti jo menetetyssä maastossa on muuttunut epätoivoiseksi viivytystaisteluksi, yhdyslinjat kaukaisille tukialueille ovat heikentyneet tai kokonaan katkenneet ja ainoana voimanlähteenä on ollut luottamus lupausten pyhyteen, usko lakien koskemattomuuteen, ylevä pyrkimys omantunnon ja vanhojen oikeuskäsitteiden sanelemien velvoitusten ehdottomaan täyttämiseen. Tällaista viivytystaistelua joutui vasta joitakin vuosikymmeniä sitten käymään tänään satavuotista olemassaoloansa viettävä Viipurin hovioikeus, samanlaista, — joskin muodoiltaan hieman toisenlaista — ne miehet, joiden tehtävänä 1700-luvulla oli huolehtia tämän muusta Suomesta väkivaltaisesti reväistyn, oman onnensa nojaan heitetyn n. s. Vanhan Suomen asukkaiden oikeudenhoidosta. Kun kihla-

Esitelmä Viipurin hovioikeuden satavuotisjuhlassa syyskuun 30 p. 1939.

kunnantuomari Arvid Renner vieraan sotilasvallan solvauksista ja uhkauksista välittämättä 1750-luvulla ilmoittaa yksinomaan noudattavansa lain säännöksiä, tuli mitä tuli, tai nuori oikeuskollegion kanslisti Fredrik Langell paria vuosikymmentä myöhemmin laatii lahjoitusmaajärjestelmän oikeudellista puolta koskevan promemorian, jonka pohjalle kotoiset tuomioistuimet sittemmin kauan rakentavat rohkeita päätöksiään, silloin heidän toimintansa kuvastaa samaa henkistä ryhtiä, jonka ilmauksia tapaamme 1900-luvun alkupuolella käydyn suuren oikeustaistelun aikana. Monille tämä suomalaisten lakimiesten kunniakas toiminta lähes kaksi vuosisataa sitten on tuiki tuntematon; on sen vuoksi paikallaan, että tänä juhlapäivänä hiukan tutustumme siihen ja niihin yleisiin puitteisiin, joissa se suoritettiin.

Toisaalta Ruotsi-Suomen rauhanneuvottelijain täydellistä voimattomuutta, toisaalta voitokkaan Pietari I:n aikomusta käyttää Karjalaa vain eräänlaisena vastaperustetun pääkaupungin »linnoitus-esplanaadina» kuvastaa se, että kun Viron ja Liivin asukkaiden erioikeudet Uudenkaupungin rauhansopimuksessa v. 1721 juhlallisesti vahvistettiin, ei Kaakkois-Suomen väestölle sen sijaan luvattu muuta kuin vapaa, vanhalle pohjalle perustuva uskonharjoitus. Itse asiassa tämän maankulman oikeudellinen asema siten oli yhtä toivoton kuin Inkerin; kun Kaakkois-Suomi kuitenkin välttyi sortumasta viimeksimainitun kohtaloon, johtui se osittain pääkaupungin suhteellisesta etäisyydestä, osaksi siitä, että puhtaasti venäläinen väestöaines — sotaväkeä lukuunottamatta — kauan pysyi melkoisen pienenä, osaksi vihdoin ja ehkä ennen kaikkea siitä, että eräänlainen välinpitämättömyys ja mukavuudenhalu pidättivät vallanpitäjiä ryhtymästä laajemmalle tähtääviin uudistuksiin. »Asiat ja olot on jätettävä sellaisiksi, kuin ne olivat ennen», siis Ruotsin vallan aikana — tämän ohjeen avulla korkeiden kollegioiden jäsenet helpoimmin katsoivat selviytyvänsä vähäpätöisen, syrjäisen, henkisesti peräti vieraan maankulman sotkuisista pulmista. Ja tätä tietä vähitellen vakiintui käsitys, että Kaakkois-Suomi sittenkin — rauhansopimuksen kielteisestä sanonnasta huolimatta — oli enemmän Itämerenmaakuntien kuin Inkerin veroinen, että sen asema ja elämä sittenkin pohjautuivat oikeuksiin, joita ei mielivaltaisesti saanut polkea.

Osittain maankulman oikeudellista asemaa koskevalla mielipiteiden vaihdolla oli vain periaatteellinen merkitys. Todellinen valta oli keskittyneenä sotilashenkilöiden ja nimenomaan Viipurin ylikomentajien käsiin, ja jos nämä herrat asettuivat vastahankaan, niin ei ollut paljoakaan hyötyä siitä, että Pietarista ja Moskovasta ehkä saatiin-

kin suopea päätös. Erikoisesti näin oli asianlaita niin kauan kuin oikeudenkäyttö oli sillä väliaikaisella kannalla, jolle se oli jäänyt Ison vihan viimeisinä vuosina.

Näyttää siltä, kuin viimeiset käräjät täällä Karjalassa yleensä olisi pidetty jo paria vuotta ennen kuin venäläiset lopullisesti saivat maankulman haltuunsa. Kuka vain kykeni, pyrki välttämättömin omaisuus mukanaan ensin Länsi-Suomeen ja sieltä edelleen Ruotsiin. Näin menettelivät myös takäläiset kihlakunnantuomarit eikä heitä senvuoksi liene ollut täällä enää ainoatakaan, kun valloittajat vihdoin saapuivat. Paljoa ei heidän apuansa kai aluksi olisi kysyttykään, mutta sen mukaan kuin valtaus muodostui pitkäaikaiseksi, kävi kuitenkin tarpeelliseksi ainakin mitenkuten järjestää oikeusasiain hoito. Määrättiin erikoinen »landrichter» lakiasioita varten, mutta miten hän asioita hoiti ja mitä lakikirjaa hän noudatti, on ja pysynee hämärän peitossa. Kuvaavaa joka tapauksessa on, että tällä tärkeällä paikalla usean vuoden ajan oli muukalainen, muuan Rodion Melgunov.

Tuntemattomasta asemasta Rodion virkaansa nousi, tuntemattoomaan hän jälleen hävisi. Eräänlainen edistysaskel joka tapauksessa oli, että hänen tilalleen nimitettiin — oikeuskomissaariksi, kuten nyttemmin sanottiin — suomalainen mies, Eerik Brotterus, joka jo ennen Isoa vihaa oli opiskellut Turussa ja toiminut Viipurin raastuvanoikeuden notaarina. Ojennusnuoranaan Brotteruksella oli Ruotsin vanha maanlaki.

Brotteruksen aikana syntyneistä tuomiokirjoista ei ole säilynyt muuta kuin joitakin harvoja rippeitä, eikä niiden perusteella ole mahdollista muodostaa selvää kuvaa hänen toiminnastaan. Vaikeuksia vailla se ei suinkaan ollut. Läpi koko Vanhan Suomen historian kulkee punaisena lankana se halveksunta, jota vallanpitäjät osoittivat kihlakunnanoikeuksia, noita »Bauerngerichtejä» kohtaan, ja erikoisen räikeänä se ilmeni nimenomaan alkuvuosikymmeninä, jolloin Ruotsin vallan aikainen käytäntö vielä eli kotoisen väestön tuoreessa muistissa. Upseeriston mielestä oli suoranaista röyhkeyttä vaatia sen jäseniä vastaamaan rikkomuksistaan talonpoikaismuurikunnan edessä — olihan jokainen upseeri »eine meritirte Person» ja pelkästään haasteen toimittaminen hänelle rangaistava teko. Mutta eivät ainoastaan upseerit niskoilleet, vaan niin tekivät heidän suoranaisestä yllytyksestään myöskin aliupseerit ja miehistö sotilaskaupustelijoita myöten. Tuomarin ei liioin ollut mentävä lahjoitusmaapitäjien rahvaan asioita ratkaisemaan, siellä kun yksinvaltiaina hallitsivat voudit, »upravitelit» ja »prikashtshikit», vastenmielinen joukko, joka

herrojensa epäsuosioon joutuessaan milloin hyvänsä voi menettää asemansa ja joka sen vuoksi miltei säännöllisesti häikäilemättä käytti tilapäistä valtaansa talonpoikien kustannuksella.

Jonkinlaista parannusta oloihin saatiin, kun monien vaiheiden jälkeen Itämerenmaakuntia varten perustettu Pietarin oikeuskollegio vuonna 1735 sai tehtäväkseen valvoa myöskin Suomen oikeudellisia oloja ja käsitellä sikäläisten tuomioistuinten ratkaisemia juttuja. Kollegion presidentteinä ja jäseninä oli arvossapidettyjä juristeja, jotka vakavasti koettivat perehtyä tehtäviinsä, mutta kun heidän keskuudessaan ei ollut muuta kuin saksankielentaitoisia ja etupäässä Itämerenmaakuntien tai Saksan oikeudellisiin oloihin tottuneita jäseniä eikä pitkiin aikoihin ruotsinkielentaitoisia sihteereitäkään, jäivät he monesti liian suuressa määrin riippuvaisiksi niistä tiedoista, joita täältä käsin heille toimitettiin. Kun lisäksi korkein paikallishallinto edelleen pysyi sotilashenkilöiden käsissä, on ilman muuta selvää, että oikeuskollegion tapaiselle siviilivirastolle monesti kävi sangen vaikeaksi saada tahtonsa läpi ja päätöksensä toteutetuiksi.

Voitaneen sanoa, että Vanhassa Suomessa näiden lyhyesti mainitsemiä toimenpiteiden perusteella 1730-luvulla oli saatu aikaan eräänlainen *modus vivendi*, mutta ei myöskään mitään sen enempää. Rahvas eli voimattomana lahjoitusmaapitäjissä, maaseudulla asuva säätyläistö oli sekä lukumäärältään että kokoonpanoltaan erittäin heikkoa, Viipurin porvaristoa ei tähän aikaan elähdyttänyt mikään ympäröivään maaseutuun yhdistävä kohtalonyhteyden tunne; vanhojen privilegioiden vahvistamista nämä porvarit tosin tavoittelivat — ja sellainen vahvistus vihdoinkin myös saatiin —, mutta tämä tapahtui enemmän taloudellisista syistä kuin siksi, että nimenomaan olisi haluttu vaalia vanhoja perinteitä. Yleiskuva on senvuoksi varsin lohduton: ei voi olla epäilystäkään siitä, että vuonna 1721 Venäjään yhdistetty osa Kaakkois-Suomea nopeasti oli menettämäisillään omat erikoispiirteensä, oli vajoamaisillaan mitättömäksi maakunnaksi monien muiden joukossa.

Mutta tapahtui odottamaton käänne. Hattujen onnettoman sodan ansiosta Venäjään vuonna 1743 liitettiin uusi, tällä kertaa aina Kyminjoelle ja Savonlinnaan saakka ulottuva kappale Suomea. Toisin kuin luonnollisista syistä vieraalle vaikutukselle verraten altis Käkisalmen Karjalan asujamisto tämän n. s. Kymenkartanon maakunnan väestö oli kauttaaltaan luterilaista, oman kansalliskirkon kasvattamaa, se oli nähnyt 1730-luvun suuren taloudellisen nousun, se oli poliittisestikin verraten valveutunutta, koska asukkaat olivat kokeneet sen valtiollisen heräämisen, joka oli vapaudenajalle niin

ominainen. Vastaista kehitystä silmälläpitäen olisi Venäjänkin kannalta ollut poliittisesti epäviisasta heittää tämä väestö samalla tavalla oman onnensa nojaan kuin Viipurin ja Käkisalmen seutuihin nähden oli tapahtunut kaksi vuosikymmentä aikaisemmin, ja niin Turun rauhansopimukseen tuli kuuluisa 9:s pykälä, jossa todettiin, että asukkaat, olivatpa he mitä säätyä tahansa, aina ja peruuttamattomasti saisivat nauttia niitä oikeuksia hyväkseen, joita heillä oli ollut jo Ruotsin vallan aikana. Mitkä nämä oikeudet oikeastaan olivat, sitä ei rauhansopimusta tehtäessä eikä myöhemminkään täysin selvitetty, ja niinpä voitiin määrätyillä tahoilla piankin ja vähitellen yhä voimakkaammin väittää, että koko lupaus vain oli korulause, joka n. s. yleisvaltakunnallisten etujen ollessa kysymyksessä ilman muuta oli syrjäytettävissä, mutta joka tapauksessa tämä erioikeuspykälä muodosti periaatteellisen pohjan liian röyhkeitä vaatimuksia vastustettaessa. Aikaisemmin Venäjään liitetyn maakulman kannalta Kymenkartanon provinssin joutuminen saman valtikkan alaiseksi täten tiesi arvaamattoman suurta voimanlisää.

Niiden suomalaisten miesten mielestä, jotka uuden valtauksen nähtyään pitivät koko Suomen irroittamista Ruotsin yhteydestä väistämättömänä ajankysymyksenä, tarjosi Turun rauhansopimuksen privilegiopykälä verraten varman takuun siitä, että vanhan oikeusjärjestyksen perinteet edelleenkin olisivat säilytettävissä. Heti sodan päätyttyä sodanaikaisen siviilihallinnon johtaja J. B. von Campenhausen sai täydet valtuudet järjestää hallinnon koko Vanhassa Suomessa — eikä siis vain Kymenkartanon provinssissa — uudelle kannalle, ja tämän hän kahden suomalaisen virkamiehen avustamana suorittikin suurta tunnustusta ansaitsevalla tavalla; pitkin linjaa käytettiin Ruotsi-Suomen oloja esikuvana ja vain muutamia sellaisia yksityiskohtia lisättiin, jotka ainakin osaksi oli tarkoitettu estämään kotoisen virkamiehistön ja sotilaspäällystön välien kärjistymistä. Nimenomaan oikeuslaitoksen alalla pyrkimys vanhojen perinteiden säilyttämiseen tuli näkyviin: kuvernementti jaettiin neljään — myöhemmin viiteen — tuomiokuntaan, joissa kihlakunnantuomarin tuli toimia yhdessä lautakunnan kanssa aikaisempien säännösten nojalla; kihlakunnanoikeuksien yläpuolella oli riita-asioissa laamannin-oikeus, jolle myös kuului kihlakunnantuomarien toiminnan valvonta, ja Ruotsin vallan aikaista hovioikeutta vihdoinkin vastasi aikaisemmin mainittu Suomen, Viron ja Liivin asioita varten asetettu Pietarin oikeuskollegio.

Jos täten luotuun järjestelmään olisi saatu oikea henki, jos sitä olisi ollut kannattamassa tehtäviensä tasalla oleva virkamieskunta

ja jos sotaväen ja lahjoitusmaanhoitajien sekaantumista asiain hoitoon olisi voitu välttää, olisivat Vanhan Suomen olot voineet muodostua ei ainoastaan siedettäväksi, vaan osittain suorastaan hyväksi. Mutta niin toisessa kuin toisessa suhteessa petyttiin.

Venäläisten hallintoperiaatteiden mukaan kaikkien lankojen piti olla yhtyneinä korkeimpien hallintoviranomaisten käsissä; oli sen vuoksi miltei mahdotonta saada kuvernöörejä tai heidän alaisinaan olevia käskynhaltijoita ymmärtämään, että tuomari Ruotsi-Suomen oikeusjärjestyksen mukaan toiminnassaan noudattaa vain vahvistettua lakia eikä sitä rikkovia, mielivaltaisesti lähetettyjä ukaaseja, että hallintoviranomainen ei omin päin saa harjoittaa tuomarinvaltaa, että määrätyillä yhteisöillä on oikeus itse valita virkamiehiään ja toimihenkilöitään. Esimerkkejä on monta; valitsen niistä vain muutamman. Eräässä Haminan naapuripitäjässä sotaväki oli esiintynyt niin väkivaltaisesti, että rahvas vihdoin tuskastuneena toimitti varsin säyseäsanaisen valituksen oikeuskollegiolle. Tästä kuvernööri siinä määrin vihastui, että käski ryhtyä ankariin rangaistustoimenpiteisiin, jotta eivät valittajat enempää kuin muutkaan vastaisuudessa uskaltaisi esittää moista »röyhkeätä liioittelua», ja tarvittiin oikeuskollegion koko arvovalta, ennenkuin tämä törkeä oikeudenloukkaus saatiin estetyksi. Niistä nimenomaisista säännöksistä huolimatta, jotka Ruotsin vallan aikana olivat olleet voimassa kaupungin asukkaiden oikeudesta itse valita alempien virkapaikkojen haltijoita, nimitti kuvernööri Haminaan tullimiehiä, ja kun kaupunkilaiset tästä valittivat, selitettiin kyynillisesti, että privilegiopykälä on vain »terminus generalis», ja vaadittiin valituksen tekijöille, jotka muka olivat toimineet »in unanständiger Übereilung», ankaraa rangaistusta.

Mitä suuret edellä, sitä pienemmät perässä. Käskynhaltija Krompein Lappeenrannassa lähetti luterilaiselle papistolle noudatettavaksi kreikanuskoisille seurakunnille tarkoitetun rukouspäiväkaavan, vaati itselleen oikeutta konsistoria kuulematta saada esittää pappis- ja koulunopettajanpaikkojen ehdollepanoja, muutti mielivaltaisesti kihlakunnanoikeuden lainvoimaisia päätöksiä ja halusi toimia tuomarina asiassa, joka koski erästä hänen alaistansa ja muuatta täysin ulkopuolista henkilöä. Jo aikaisemmin sama mies oli tullut kuuluisaksi siitä, että hän Uukuniemellä yhdessä sikäläisen nimismiehen kanssa omavaltaisesti oli kumonnut kihlakunnanoikeuden päätöksiä, ryöstänyt näitä päätöksiä talonpojilta ja lopuksi lyönyt asianosaisia raajarikoiksi.

Sotilashenkilöille oli täysin käsittämätöntä, että vähäälaisen

maakunnan asukkailla saattoi olla oikeuksia, jotka eivät olleet sopu-soinnussa keisarikunnan yleisten olojen kanssa. Kun erästä siviili-juttua käsiteltäessä kantaja vetosi Ruotsi-Suomen lakiin, vaati vas-taajana oleva everstiluutnantti riitakumppanin rankaisemista »anderen zum Exempel, dass sie sich nicht unterstehen mögen, aus-ländische Reche auf meritirte Personen russischer Nation zu appli-ciren.» Valituksia sotilaita vastaan vaadittiin järjestelmällisesti esitettäviksi varuskuntien kanslioissa ja käsiteltäviksi Venäjän lakien mukaan, ja jos vuorostaan kotimainen mies oli tehnyt väkivaltaa sotilaille, eivät Suomen oikeuden säännökset paljoakaan merkinneet. Tosin Hallitseva senaatti nimenomaan oli kehoittanut sotilaskomen-tajia pysymään sekaantumatta kaupunkien sisäisiin asioihin, mutta tämä ei suinkaan estänyt esimerkiksi muuatta kapteenia räökkää-mästä tullitarkastajaa, joka täysin laillisin valtuuksin oli saapunut Savonlinnaan sikäläisiä sekavia kauppaoloja järjestämään. Oman-tunnontarkkakin upseeri saattoi pöytäkirjaan sanella sellaisen muo-dottoman väitteen kuin eversti von Karkettel vuonna 1774: »emedan han efter rysk lag lämnar de finska invånarna all satisfaktion, då de anklaga någon av militien, så bör ock magistraten efter samma lag — siis venäläisen — avstraffa de finska, som på något sätt förfördela någon av militien». Aiheetta ei muuan meikäläinen lakimies senvuoksi jo v. 1745 huudahtanut: »man lærer snart nödgas säga om rätt och rättvisa, som svenska ordspråket lyder, att den ligger för fäfet».

Tällaisia epäkohtia vastaan käytävän taistelun menestyminen riip-pui erinomaisen suuressa määrin lakimieskunnan henkisestä ja moraa-lisesta tasosta, sen taidosta ja arvovallasta. Vastasiko se siihen ase-tettavia vaatimuksia? Kysymykseen on, joitakin loistavia poikkeuk-sia lukuunottamatta, vastattava kielteisesti.

Samoin kuin kolme vuosikymmentä aikaisemmin alkoi venäläisten saapuessa vuonna 1742 säätyläisten keskuudessa yleinen pako länteen. Korkeammista virkamiehistä, jotka olivat palvelleet Kymijoen itäpuolella ennen sotaa, ei ainoakaan palannut; näin ollen tuotti suuria vaikeuksia saada Campenhausenin hallinto-järjestelmän mukaiset virat täytetyiksi eikä myöhemminkään ollut mahdollista asettaa pätevyysvaatimuksia liian korkealle. Laamannin-viran ensimmäiset haltijat olivat molemmat älykkäitä ja opinsaaneita miehiä, mutta kummallakin toisaalta oli siksi paljon puutteita, ettei heidän arvovaltansa ollut ehdoton; toinen, Arvid Zimmermann, oli vastuunalaiseen virkaansa päästessään vasta 32 vuoden ikäinen ja oli saanut sen lähinnä palkinnoksi toiminnastaan sotamarsalkka de Lacyn sihteerinä sodan aikana, toinen, Matthias Martins, oli sodan

aattona menettänyt toimensa Porvoon tuomiokapitulin sihteerinä, sittemmin ollut yhtenä ensimmäisiä niistä, jotka vapaaehtoisesti menivät venäläisten palvelukseen, ja vihdoinkin — välillä jälleen virkansa menetettyään — harjoittanut vakoilua Venäjän hyväksi Ruotsin puoleisessa Suomessa. Kihlakunnantuomareista aikaisemmin mainitun Eerik Brotteruksen seuraajalla, ruotsalaissyntyisellä J. M. Solbergilla oli takanaan verraten perusteelliset opinnot, hän oli älykäs ja saattoi kirjoittaa kirjeitä lausuntoja, mutta hänen virkauransa oli kulkenut perin mutkittelevaa latua eikä hän skandaalimaisen yksityiselämänsä vuoksi näytä nauttineen juuri minkäänlaista arvonantoa. Muista alkuvuosikymmenien tuomareista kolme oli erotettava kyvyttömyyden ja törkeiden virkavirheiden tähden. Varsinainen huippusaavutus oli kuitenkin Laatokan Karjalan pohjoisosan tuomarina puolen vuosikymmentä toiminut Abraham Anckar, jonka isä oli kuuluisa piispa Taneli Juslenius ja veljet molemmat tunnettuja juristeja. Abraham Jusleen, kuten hänen nimensä silloin kuului, oli aluksi opiskellut m. m. kasvitiedettä itsensä Linnén johdolla, sittemmin lukenut lakia ja lopuksi päässyt raatimieheksi Turkuun. Tähän säännöllinen virkaura kuitenkin muutamien häväistysjuttujen vuoksi katkesi. Mies siirtyi Tukholmaan, kalasteli siellä sameassa vedessä surullisen kuuluisien vuosien 1771—72 valtiopäivien aikana, sekaantui valtiopetoksellisiin juttuihin ja pakeni Kustaa III:n vallankumouksen johdosta suinpäin Pietariin, jossa hän »um alle etwaige Reclamation zu entgegen auf hohem Befehl» omaksui Anckar-nimen. Oltuaan jonkin aikaa Venäjän ulkoasiainkollegion virkailijana hänet vuonna 1775 nimitettiin tuomariksi Vanhaan Suomeen, mutta kuten aikoinaan Turussa hän uudessakin toimessaan ennen pitkää aiheutti kaikennäköisiä ikävyyksiä, ja ennenkuulumattoman törkeän skandaalijutun jälkeen hänet vihdoinkin erotettiin.

Sohlberg ja Anckar ovat tietenkin äärimmäistapauksia. Tuomarien joukossa oli myös sellainen oppinut ja nuhteeton mies kuin Viipurin tuomiokunnan tuomari Juhana Carpén, joka oli ollut tilaisuudessa useita vuosia opiskelemaan lakia Jenassa Saksassa. Samoin on otettava huomioon, että varsinkin 1770-luvulta lähtien tällaisiin tärkeisiin virkoihin pyrittiin nimittämään etupäässä sellaisia, jotka jonkin aikaa olivat palvelleet Pietarin ylimmissä oikeuksissa: laamanni Maunu Orraeus oli jo päässyt Hallitsevan senaatin sihteeriksi, kihlakunnantuomarit Langell, Linbom ja Pachalén vuorostaan olivat olleet vastaavissa viroissa oikeuskollegiossa. Mutta heikonlaiseksi nimenomaan Ruotsi-Suomen lainsäädännön tuntemus monilla tahoilla joka tapauksessa jäi, virheellisiä tuomioita langetettiin, eikä oikeuskollegio lähimainkaan aina pystynyt niitä korjaamaan.

Olipa sitäpaitsi miehen oppineisuus miten suuri tahansa, se ei yksin riittänyt tekemään hänestä Vanhan Suomen sekasortoisein oloihin sopivaa tuomaria, vaan kysyttiin lisäksi rohkeutta: olla väistymättä vahvistetun oikeuden kaidalta polulta. Tässä suhteessa monetkaan eivät olleet mitantäyttäviä. Ensimmäisenä näistä vanhan oikeusjärjestyksen lannistumattomista esitaistelijoista on epäilemättä mainittava Kymenkartanon ja Lappeen silloisen tuomiokunnan tuomari Arvid Renner.

Renner ei ollut alkuaan juristi, vaan hallintomies, joka ankaran ajan myllerryksessä oli joutunut kauas kotiseudultaan. Pikkuvihan alkaessa hän näet toimi kruununvoutina Satakunnassa ja oli ainakin oman kertomuksensa mukaan aikeissa lähteä pakomatkalle Ruotsiin, kun venäläiset odottamattoman nopeasti edettyään syyskesällä 1742 valtasivat Turun. Virkatoveriensä suosituksesta hän joutui koko Suomen ylikamreeriksi siihen väliaikaiseen hallitukseen, joka ensin kenraali James Keithin ja sittemmin Campenhausenin johdolla toimi Turussa. Tällä paikalla hän osoittautui erittäin kyvykkääksi, ja kun Campenhausen sodan päätyttyä pyysi häntä mukaansa järjestämään Venäjän yhteyteen joutuneen maankulman asioita, hän suostui.

Ilmeisestikin Renner kuului niihin moniin suomalaisiin, jotka nähdessään, miten helposti oma armeija kukistui, olivat tulleet vakuuttuneiksi siitä, että venäläisten valtapyyteiden jatkuva vastustaminen oli ei ainoastaan turhaa, vaan Suomen vastaiselle kehitykselle suorastaan vahingollista. Rauhanteon jälkeen tapahtunut siirtyminen Vanhaan Suomeen ei tuottanut hänelle vaikeuksia, ja keväällä 1743 kirjoitettu kirje osoittaa, että hän kuvitteli tämän maankulman kehityksen rauhansopimuksen privilegiopykälän ja Campenhausenin luoman hallintojärjestyksen turvissa muodostuvan onnekaaksi.

Katkera oli pettymys, kun Campenhausenin lähdettyä Suomesta kävi ilmi, miten vähän juhlallisiin lupauksiin voi luottaa. Kovien tosiasioiden eteen asetettuna, paluutien vanhalle kotiseudulle menettäneenä Renner nopeasti tekee valintansa. Siihen saakka hän, jos niin haluamme sanoa, on ollut myöntyväisyysmies. Nyt hän tuntee, mikä vaara myöntyväisyydessä piilee, ja lähes kaksi vuosikymmentä kihlakunnantuomarina toimiessaan hän järkkymättä pysyy privilegiopykälän pohjalla. Kuvernöörejä ja käskynhaltijoita hän rohkeasti vastustaa, kun nämä pyrkivät tekemään riippumattomista tuomareista nöyriä käskyläisiä. Ainakin hänen kohdaltaan nuo pyrkimykset ennen pitkää loppuvatkin. Yhtä jyrkkänä hän pysyy, kun sotilaskomentajat koettavat käyttää valta-asemaansa, ja jou-

kon mitä törkeimpiä oikeudenloukkauksia hän sitkeästi ponnistellen saakin oikaistuksi. Ankarasti hän samanaikaisesti tuomitsee niitä maanmiehiänsä, jotka käytöksellään häpäisevät omaa kansakuntaa, »äro en skam för vår nation». Vanhan Suomen tuomareista ainoana hän vanhan käytännön mukaan lähettää tuomiokirjojansa oikeuskollegioon renovoitaviksi. Saksaa tai venäjää hän ei suostu käyttämään, koska ne eivät ole Suomen kansalliskieliä. Ja pyrkiessään viimeistä piirtoa myöten noudattamaan niitä säännöksiä, jotka Turun rauhaa tehtäessä olivat voimassa Ruotsi-Suomessa, hän — meidän mielestämme miltei naurettavan kirjaimellisesti — käy toivotonta taistelua jopa vanhojen ylellisyysasetustenkin noudattamisen puolesta.

En tässä voi esittää yksityiskohtaisempaa kuvausta Rennerin toiminnasta, vaan viivähdän ainoastaan eräässä ehdotuksessa, jonka hän teki joitakin kuukausia ennen kuolemaansa ja joka ikäänkuin kruunaa hänen elämäntyönsä.

Venäjään vuonna 1743 liitetyn maakunnan asukkailla oli, kuten muillakin Ruotsi-Suomen kansalaisilla, ennen ollut oikeus esittää huoliensa ja valituksiensa hallitsijalle tai valtiopäivillä sekä olla valtuutettujen välityksellä mukana lakeja laatimassa. Rauhansopimuksessa oli nimenomaan vahvistettu kaikki privilegiot, mutta mistään osanotosta lainsäädäntötyöhön ei silti tietenkään uusissa oloissa enää voinut olla kysymys. Erittäin vähäisiltä näyttivät myös mahdollisuudet saattaa korkeimman tahon tietoon maakuntaa painavat rasitukset ja epäkohdat. Kuvernöörit, käskynhaltijat ja sotilaspäällystö olivat enimmäkseen jyrkästi torjuvalla kannalla, jos heille tämänsuuntaisia esityksiä tehtiin, olipa alempia viranomaisia suorastaan kielletty toimittamasta rahvaan valituksia esimiehilleen. Kihlakunnantuomareilla ei ollut käytettävänään voimakeinoja epäkohtien parantamiseksi, käynnit Pietarin virastoissa vain harvoin ja silloinkin vasta pitkän odotuksen jälkeen johtivat tulokseen.

1750-luvun lopulla Vanhan Suomen länsiosissa oli voimakasta kuohuntaa, jopa niin voimakasta, että pelästyneet havainnoitsijat väittivät siellä olevan suoranaisen kapinan tuntua, »en försmak af uppror». Vastoin juhlallisia vakuutuksia lahjoitusmaajärjestelmää — muka erään uuden teollisuusyrityksen nimissä — mitä laajimmassa mittakaavassa oli ryhdytty ulottamaan sinne, laittomia veroja ja päivätöitä oli vaadittu, paikallisia hallintoviranomaisia uudet isännät olivat erottaneet, väkivallantekoja ja niskoittelua oli sattunut. Kun uhkaava murhenäytelmä kuitenkin vältettiin, johtui tämä varsinaisesti vanhastaan Suomen olohin perehtyneen kreivi Paninin väliin-

tulosta. Lahjoitus jälleen peruutettiin, ja sen yhteydessä sattuneita väärinkäytöksiä selvittämään asetettiin ylimääräinen tutkijalautakunta, jonka jäsenenä m. m. aikaisemmin mainitsemani laamanni Martinsin lisäksi oli rahvasta kaiken aikaa välillisesti tukenut tuomari Renner.

Tutkijakunnan toteamukset eivät tässä yhteydessä meitä sen enempää kiinnosta, vaan ainoastaan se ehdotus valitusoikeuden myöntämisestä rahvaalle ja eräänlaisen edustuslaitoksen aikaansaamiseksi, joka Rennerin aloitteesta tässä yhteydessä esitettiin Pietarin hallitusherrojen harkittavaksi. Kuten aikaisemminkin olisi kihlakunnan tuomarien velvollisuutena tämän ehdotuksen mukaan vastedeskin ollut käräjien alkaessa tiedustella rahvaalta, onko virkamiesten toiminnan johdosta valittamisen aihetta vai oliko erioikeuksia ja lakeja vastaan muuten rikottu. Sikäli kuin tällaisia valituksia tehtäisiin kokonaisten kärjäkuntien tai muiden huomattavien yhteisöjen puolesta, olisi niitä otettava edelleen harkittavaksi nelivuotiskausittain Lappeenrannassa pidettävissä neuvotteluissa, joihin ottaisivat osaa laamanni, kihlakunnantuomarit ja rahvaan edustajat, ja tämän jälkeen tuomarien yhdessä talonpoikien luottamusmiesten kanssa tulisi lähteä Pietariin mukanaan täten syntyneet anomukset, »postulaatit», ja anoa ylimmiltä viranomaisilta päätöstä tai oikaisua.

Ehdotus siis oli, varsinkin jos vertailemme sitä vastaaviin oloihin Ruotsi-Suomessa, jossa samaan aikaan puhuttiin »hallitsevista säädystä», sangen vaatimatonta. Alunperinkin se kuitenkin herätti jyrkkää vastustusta itse tutkijakunnan keskuudessa, tämän kolmas jäsen kun näet lausui, että »die projectirten Zusammenkünfte der Bauerschaft und die Deliberatins der Herratshöfdinge und des Laagmanns nicht nur für die Bauerschaft nachteilig sind, sondern auch eine solche kostsame Gelegenheit, wodurch die Bauerschaft in allerlei Unruhe und zum Nachteil ihrer Landarbeit in allerlei Weitläufigkeit gesetzt werden könnte». Pietarissa ehdotukselle kävi vielä huonommin. Ruotsi-Suomen tapaisissa »tasavalloissa», siellä näet sanottiin, mokomat edustuslaitosta koskevat haihattelut ehkä saattavat tulla kysymykseen, mutta tosimonarkkisissa valtakunnissa »dergleichen Neuerungen» vain »viel Aufsehen machen». Itse aloitteentekijöitä vihdoin ankaran rangaistuksen uhalla kehoitettiin vastedeskin pidättäytymään tekemästä tällaisia »auf gegenwärtige Zeiten so sehr schlecht quadrende Vorstellungen».

Renner kuoli jo muutamaa kuukautta tämän masentavan ratkaisun tapahduttua, mutta hänen kaunis ajatuksensa jäi hänen maanmiestensä mieleen; se sukeltautui esille laajassa anomuksessa, jonka

Kymenkartanon maakunnan asukkaat 1760-luvun lopulla toimittivat Katariina II:n tunnetun lakikomission käsiteltäviksi, johtamatta kuitenkaan silloinkaan mihinkään tulokseen.

Rennerin kuoltua huomaa selvästi, miten taistelu privilegioiden puolesta heikkenee ja miten monenlaiset ukaasit vähitellen kenenkään vastaanpanematta pääsevät murentamaan vanhojen lakien suomaa oikeusturvaa. Vajaan vuosikymmenen kuluttua lisäksi täysin tietoisesti tehdään hyökkäys, jolla on laajakantoinen periaatteellinen merkitys.

Itse oikeuskollegio oli jo varhain huomannut, että oikeusjuttujen käsittely Suomessa kaipasi kohentamista, ja senvuoksi oli laamanni Zimmermannin kuoltua vuonna 1752 ehdotettu oman hovioikeuden perustamista Viipuriin. Ehdotus oli rauennut, mutta 1760- ja 1770-lukujen taitteessa asiain kulkuun tarttui tarmokas kuvernööri Engelhardt. Ehdotonta parannusta merkitsi kieltämättä se, että siinäkin osassa Vanhaa Suomea, joka oli luovutettu jo vuonna 1721 ja jossa tähän asti oli noudatettu Ruotsin vanhentunutta ja vaikeatajuista maanlakia, hänen aloitteestaan osittain otettiin käytäntöön vuoden 1734 uusi laki, mutta vaarallinen sen sijaan oli oikeuslaitoksen perusteelliseen uudistamiseen tähtäävä ehdotus, joka sekin oli hänen kynästään lähtöisin; laamanninoikeus oli kokonaan hävitettävä, talonpoikaisten lautamiesten lukua vähennettävä, tuomiokuntien kokoonpanoa muutettava, uusi osasto perustettava kuvernementinhallituksen yhteyteen toimimaan kuvernöörin johdolla aatelisiin nähden ensimmäisenä oikeusasteena. Vanhat pohjoismaiset periaatteet: kaikkien tasa-arvoisuus lain edessä, rahvaan osanotto oikeudenkäyttöön, oikeuden riippumattomuus hallinnon edustajien toivomuksista olisivat siten mitä suurimmassa määrin menettäneet merkitystensä. Kun nämä suunnitelmat eivät kuitenkaan ainakaan toistaiseksi päässeet toteutumaan, aiheutui se osittain oikeuskollegion kerrankin lujasta kannanotosta, mutta ennen kaikkea siitä, että asian ollessa tässä collegiossa esillä siitä antoi selväpiirteisen ja osittain varsin kirpeäsanaisen lausunnon nuori suomalainen lakimies, myöhemmin sangen ansiokkaasti Vanhassa Suomessa toiminut silloinen collegion kanslisti Fredrik Langell. Kuten alussa ohimennen mainitsin, laati Langell samoihin aikoihin toisenkin, lahjoitusmaiden isäntien ja alustalaisten suhteita koskevan lausunnon, jossa hän jyrkästi asettuu Engelhardtin ja isäntien näkökantoja vastustavalle kannalle ja siten luo suoranaisten pohjan sille käsitykselle, jota suomalaiset tuomarit 1700-luvun loppupuolen suurten lahjoitusmaakonfliktien aikana edustavat ja jota m. m. Danielson-Kalmari niin ansiokkaalla tavalla on kuvaillut.

Engelhardtin ehdotukset jo ennakoivat, mitä on tulossa. Vuonna 1784 vaivoin paikkailtu puolustusrintama murtuu, kun Katariina II privilegioista välittämättä, epäkypsien ja meikäläisiin oloihin kokonaan soveltumattomien periaatteittensa huumaamana Vanhassa Suomessakin noudatettavaksi vahvistaa kokonaan uuden hallinto- ja oikeudenkäyttöjärjestelmän, korean ja hyödyttömän kukan, jolla ei ollut menestymisen mahdollisuuksia karussa, harvaan asutussa ja köyhässä rajaläänissä.

Sotilasmielivalta vuosisadan alku- ja keskivaiheilla oli nostanut katkeruutta ja uhmaa, mutta se ei ollut pystynyt järkyttämään pohjoismaisten oikeuskäsitteiden valtaa Viipurin läänin asukkaiden ajattelussa ja toiminnassa. Moninkertaisesti tuhoisammaksi osoittautui suuren keisarinnan rauhan keinoin suorittama mullistus hallinnon ja oikeudenkäytön alalla. Sen jäljet tuntuivat vuosikymmeniä myöhemmin yleisenä sekasortona, perinteiden katkeamisena, vierasssintyisten onnenonkijain pesiytymisenä takäläiseen virkamiehistöön. Mutta toisaalta, jos katsoo asioita laajemmasta näkökulmasta, se myös koitui siunaukseksi: sekasorto kasvoi niin suureksi, että ainoaksi pelastuskeinoksi vihdoin osoittautui vanhan oikeusjärjestyksen radikaalinen palauttaminen, Viipurin läänin liittäminen takaisin muun Suomen yhteyteen. Käskeynhaltijajärjestelmän aiheuttaman kuohunnan viimeisiä maininkeja itse asiassa oli Viipurin hovioikeuden perustaminen. Samalla maaperällä, missä Arvid Renner omana aikanaan murtumatta oli käynyt taistelunsa, samalla maaperällä Viipurin hovioikeus ja Rennerin tuomiokunnan perijä P. E. Svinhufvud toistasataa vuotta myöhemmin kävivät oman toivottomalta näytäneen, mutta vihdoin voitoksi muuttuneen kamppailunsa.